

Η Τυραννία της Αμάθειας

Από τον Γ. Β. ΔΕΡΤΙΑΗ

Γιατί άραγε ο τίτλος *Η τυραννία της αμάθειας*; Επειδή η Δημοκρατία, όπως την ξέραμε, πνέει τα λούστια· πνίγεται στον βούρκο της μαζικής αμάθειας· και η μαζική αμάθεια θα ανακηρύξει διάδοχο της Δημοκρατίας: την Τυραννία. Αναφέρομαι στους ημιμαθείς τυράννους και στους αμαθείς οπαδούς τους, στην τυραννία που όλοι μαζί αυτοί ασκούν επάνω σε όλους τους άλλους ανθρώπους, αλλά και στην τυραννία που ασκούν επάνω μας η αμάθεια και η ημιμάθεια που απλώνονται σαν πνιγηρή λάσπη και σκεπάζουν τις σημερινές ανθρώπινες κοινωνίες. Το θέμα της παιδείας δεν είναι μόνο πρόβλημα παραγωγικότητας της οικονομίας. Είναι λειτουργικό πρόβλημα της δημοκρατίας. Η επιβίωση της Δημοκρατίας εξαρτάται από την παιδεία που διαμορφώνει το εκπαιδευτικό σύστημα.

Ορισμένες σύντομες πληροφορίες για το θέμα αυτό θα είναι χρήσιμες. Προέρχονται από μια εξαιρετική έκθεση του ΟΟΣΑ που δημοσιεύθηκε το 2011 μετά μετά από μια εξαντλητική έρευνα για το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα. Η εικόνα που προκύπτει είναι ζοφερή. Ιδού, συντομευμένα, τα πρώτα και κυριότερα συμπεράσματα της έκθεσης:

- Η Ελλάδα υστερεί από πολλές χώρες του ΟΟΣΑ ως προς την επίδοση των μαθητών σύμφωνα με το Διεθνές Πρόγραμμα Επίδοσης Μαθητών PISA, συμπεριλαμβανομένων και χωρών με το ίδιο ή χαμηλότερο επίπεδο δαπάνης ανά μαθητή και / ή το ίδιο ή χαμηλότερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης.

- Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος είναι παρωχημένη, και αναποτελεσματική.

- Η δομή του κόστους του εκπαιδευτικού συστήματος δεν είναι βιώσιμη.

- Το ποσοστό των φοιτητών που ολοκληρώνουν τη φοίτησή τους με πτυχίο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσα στο χρονικό διάστημα που προβλέπουν οι πανεπιστημιακοί κανονισμοί είναι μικρότερο από αυτό οποιασδήποτε άλλης χώρας στην Ευρώπη.

Και ιδού μια περίληψη των συστάσεων του ΟΟΣΑ προς την ελληνική κυβέρνηση:

Προκειμένου να αντιμετωπίσει την αναποτελεσματικότητα και το κόστος του εκπαιδευτικού συστήματος, η Ελλάδα πρέπει :

- Να αναδιαρθρώσει τις δομές διοίκησης και διαχείρισης.
- Να αξιοποιήσει καλύτερα το έμψυχο υλικό.
- Να αναδιοργανώσει πολύ αποτελεσματικότερα την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων.
- Να βελτιώσει την πληροφόρηση, τη λογοδοσία και τον ποιοτικό έλεγχο.

Το 2011, η ελληνική κυβέρνηση ξεκίνησε ένα τολμηρό πρόγραμμα διαμόρφωσης των μεταρρυθμιστικών προτάσεων που περιέχονται στην παρούσα έκθεση, για τις οποίες ζήτησε τη συμβουλευτική συνδρομή μιας ομάδας εργασίας του ΟΟΣΑ. Οι συστάσεις αυτής της έκθεσης δείχνουν πώς οι μεταρρυθμίσεις μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικότερα τονίζοντας αντίστοιχες εμπειρίες άλλων χωρών και υποδεικνύουν μέτρα που θα προωθήσουν την αποδοτικότητά τους.

Προσθέτω ότι πρόκειται για τον «Νόμο Διαμαντοπούλου», ο οποίος υιοθέτησε εν πολλοίς την Έκθεση. Ο νόμος εγκρίθηκε από μια ευρεία κοινοβουλευτική πλειοψηφία κομμάτων της Δεξιάς, του Κέντρου και της Αριστεράς. Δυστυχώς, ο νόμος αυτός ουδέποτε εφαρμόστηκε. Η εικόνα που αναδύεται από την έκθεση είναι ζοφερή· και θα ήταν ακόμη πιο καταθλιπτική χωρίς τις χιλιάδες των δασκάλων που λειτουργούν σαν ιεραπόστολοι.

Στην ελληνική αρχαιότητα, ο τύραννος αποκτούσε συνήθως την απολυταρχική του εξουσία με λίγη ή και ελάχιστη βία, και χάρη στην υποστήριξη ενός μέρους του λαού, μικρού ή και μεγάλου. Οι στοχαστές της Αθηναϊκής Δημοκρατίας ταύτισαν τον τύραννο με τον δημαγωγό, αυτόν που άγει τον Δήμο· και ο Δήμος ήταν, ως γνωστόν, η συνέλευση των Αθηναίων πολιτών. Αυτή η συνέλευση, όμως, περιελάμβανε πολίτες με διαφορετικά επίπεδα γνώσεων και παιδείας. Ορισμένοι είχαν άριστη παιδεία, πολλοί ήταν καλά ή μέτρια εκπαιδευμένοι. Ένα αρκετά μεγάλο πλήθος πολιτών, όμως, ήταν ως φαίνεται ημιμαθείς ή και αμαθείς. Πολλοί συγγραφείς της εποχής εκείνης, κυρίως Αθηναίοι, θεωρούσαν ότι οι αμαθείς πολίτες είχαν εξ ορισμού μειωμένη ικανότητα κριτικής σκέψης. Και γι' αυτό θεωρούσαν ως μείζον πρόβλημα του δημοκρατικού πολιτεύματος το δικαίωμα της ψήφου που δικαίως είχαν οι πολίτες αυτοί - δικαίως, διότι Δημοκρατία δεν υπάρχει χωρίς ισονομία, χωρίς ισότητα απέναντι στους νόμους.

Οι μάρτυρες που διαθέτουμε, αυτοί που είχαν τέτοιες περίπου απόψεις, είναι πολλοί και εξίσου τουλάχιστον αξιόπιστοι με τον ΟΟΣΑ: Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης, Ξενοφών και ο λεγόμενος Ψευδο-Ξενοφών του οποίου η ταυτότητα μας είναι άγνωστη· λίγο αργότερα, ο Δημοσθένης με τον δημαγωγό αντίπαλό του Αισχίνη· τέλος, ο Αριστοφάνης τον οποίο παρερμηνεύουν άκριτα οι ημιμαθείς θεατράνθρωποι της εποχής μας και με τον οποίο καγχάζουν σήμερα

οι ημιμαθείς θεατές νομίζοντας ότι έτσι αντιστέκονται στον δημαγωγό - ενώ ο δημαγωγός τους αφήνει να καγχάζουν χαμογελώντας κι ετοιμάζει τους φανατικούς ή τα τανκς που θα τον ανακηρύξουν δικτάτορα. Έχοντας παρόμοιο έλλειμμα κριτικής σκέψης εκάγχαζαν οι θεατές και στην αρχαία Αθήνα, ώσπου έφεραν στην εξουσία τύραννο, τον Κλέωνα, κι ας ήταν ο αγαπημένος στόχος του Αριστοφάνη.

Είναι προφανές ότι δίχως κριτική σκέψη ένας πολίτης ελάχιστα μπορεί να συνεισφέρει στην εύρυθμη, ισόρροπη και δίκαιη λειτουργία της κοινωνίας του. Η κριτική σκέψη είναι συστατικό στοιχείο της λογικής σκέψης. «Λογική» ήταν άλλωστε και το όνομα ενός μαθήματος που ορισμένοι από εμάς τους μεγαλύτερους σε ηλικία Έλληνες διδαχθήκαμε από νωρίς, στο Γυμνάσιο. Η κριτική σκέψη, εξάλλου, είναι συστατικό στοιχείο και της «αγωγής του πολίτη». Έτσι ονομαζόταν παλιά ένα άλλο μάθημα το οποίο η δικτατορία κατήργησε στην ουσία, επιβάλλοντας στα σχολεία τα δικά της αποβλακωτικά «εγχειρίδια». Οι δικτατορίες απεχθάνονται τόσο τους πολίτες όσο και την κριτική σκέψη. Οι δικτατορίες θέλουν μη-πολίτες, χρειάζονται αμαθείς και ανόητους οπαδούς.

Η κριτική σκέψη είναι εξ ορισμού και ταυτοχρόνως συστηματική και δημιουργική. Με τη συστηματική σκέψη προσπαθούμε να βάλουμε σε κάποια τάξη το χάος του Κόσμου και της Φύσης· το χάος της κοινωνίας, της πολιτικής και της οικονομίας· ακόμη και το χάος των σχέσεων με τους συνανθρώπους μας. Με την κριτική σκέψη κρίνουμε και διακρίνουμε το σημαντικό από το ασήμαντο, το ωραίο από το άσχημο, το δίκαιο από το άδικο, το καλό από το κακό. Με τη δημιουργική σκέψη, τέλος, διαμορφώνουμε την τέχνη και την τεχνική, την επιστήμη, την τεχνολογία και την τεχνογνωσία· και φανταζόμαστε ήθος και ηθική, Δίκαιο και πολιτικούς θεσμούς.

Αυτές τις ανεκτίμητες δυνατότητες προσφέρει στους νέους ένα εκπαιδευτικό σύστημα που τους μαθαίνει να σκέφτονται κριτικά. Αυτός είναι ο πρωταρχικός στόχος της εκπαίδευσης και η μεγίστη προϋπόθεση της εκπαίδευσης και της παιδείας, της κουλτούρας και του πολιτισμού. Αλλά στο εν λόγω ζήτημα θα επανέλθω.

Ας δούμε τώρα τα ελληνικά πανεπιστήμια, με κάπως περισσότερες λεπτομέρειες. Η άθλια κατάστασή τους είναι γνωστή. Υπενθυμίζω ότι οι φοιτητές αρκούνται στην αποστήθιση εγχειριδίων που το κράτος εγκρίνει και μοιράζει δωρεάν. Εξίσου άθλια είναι η κατάσταση που επικρατεί ανέκαθεν και στις δύο πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Διότι στη μέση και στη στοιχειώδη εκπαίδευση τα παιδιά και οι έφηβοι δεν μαθαίνουν να σκέφτονται συστηματικά, κριτικά και δημιουργικά, αλλά να ακολουθούν επακριβώς το πρόγραμμα που ορίζει το Υπουργείο Παιδείας και να αποστηθίζουν βιβλία που το κράτος εγκρίνει. Με αυτήν την εκπαίδευση, λοιπόν, εισάγονται στα πανεπιστήμια οι

νέοι φοιτητές· και γι' αυτήν παραθέτω λίγα αποσπάσματα από ένα κείμενο που δημοσίευσα πριν από είκοσι χρόνια, με τίτλο «Δωρεάν πτυχίο».¹

Παγκόσμια πρωτοτυπία των ελληνικών πανεπιστημίων είναι το προνόμιο που έχουν οι φοιτητές τους να εξετάζονται επ' άπειρον. Έτσι, ακόμη και ο αδαής φοιτητής κάποτε θα περάσει, δοκιμάζοντας πότε την τύχη του και πότε την αντιγραφή. Πράγματι, το πρώτο πράγμα που μαθαίνουν στο πανεπιστήμιο οι πρωτοετείς είναι ότι μπορούν να μελετήσουν ελάχιστα, να αποτύχουν, και να εξεταστούν πάλι του χρόνου, σε δυο χρόνια, γιατί όχι και σε τέσσερα, ευλογώντας το σύστημα που διανέμει δωρεάν πτυχία. Λέγοντας «δωρεάν πτυχίο» εννοώ «πτυχίο χωρίς κόπο», όπως θα αποδείξω με απλή αριθμητική.

Πολλοί φοιτητές φθάνουν μετά από χρόνια να «χρωστούν» τρία ή τέσσερα «δύσκολα» μαθήματα. Πόσο ακόμη μπορούν να τους καθυστερήσουν οι «αυστηροί» καθηγητές, χωρίς να χαρακτηριστούν ελιτιστές, κακούργοι ή τρελοί; Και γιατί κάθε φορά που λείπει με ερευνητική άδεια ένας «κακούργος», συρρέουν στην εξέταση του μαθήματός του εκατοντάδες καθυστερημένων;

Αλλά ο φαύλος κύκλος επαναλαμβάνεται με σπειροειδή κίνηση, και μάλιστα αυτοδιευρυνόμενη. Κάθε φορά που χειροτερεύει το επίπεδο γνώσεων που οι φοιτητές έχουν αποκτήσει στη μέση εκπαίδευση, κάτι που συμβαίνει διαρκώς τα τελευταία χρόνια, οι διδάσκοντες στα πανεπιστήμια εξαναγκάζονται να κατεβάζουν λίγο ακόμη το επίπεδο των απαιτήσεών τους. Όσο χαμηλώνουν οι απαιτήσεις, τόσο παροτρύνονται οι φοιτητές να μη μελετούν και να αναβάλλουν τις εξεταστικές δοκιμασίες.

Συνοψίζω: σχεδόν όλοι όσοι εισάγονται στο πανεπιστήμιο θα πάρουν σίγουρα πτυχίο, αργά ή γρήγορα. Αφού λοιπόν θα το πάρουν έτσι κι αλλιώς, και αφού δεν υποχρεούνται να παρακολουθούν μαθήματα, λογικότερο και οικονομικότερο θα ήταν να παίρνουν όλοι το πτυχίο τους προκαταβολικώς, μόλις περάσουν τις εισαγωγικές εξετάσεις και εγγραφούν στο Πανεπιστήμιο. Και μετά, όποιος από αυτούς θέλει, ας παρακολουθεί μαθήματα, ας μελετά και ας δίνει εξετάσεις (έχοντας πάντα το πτυχίο στην τσέπη), με στόχο, βέβαια, να μάθει γράμματα.

Αυτή ήταν, λοιπόν, η μετριόφρων πρόταση που υπέβαλα προ εικοσαετίας στο Σεβαστόν Υπουργείον Απαιδευσίας. Εννοείται ότι η πρόταση αγνοήθηκε μεγαλοπρεπώς. Έτσι, είκοσι χρόνια αργότερα και μετά από αλλεπάλληλες μεταρρυθμίσεις και δισεκατομμύρια ευρώ, η κατάσταση είναι απλώς χειρότερη. Βεβαίως, υπάρχουν οι καλοί φοιτητές που ανακαλύπτουν τους καλούς

1 Ο τίτλος του βιβλίου είναι *Αεί Παιδες Απαιδευτοι*; (Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1996, εξαντλημένο). Αν το δημοσίευα σήμερα, δεν θα έβαζα ερωτηματικό στον τίτλο.

καθηγητές και αριστεύουν, που συνεχίζουν με μεταπτυχιακό σε ξένα κυρίως πανεπιστήμια και διαπρέπουν· οι υπόλοιποι, όμως, αποφοιτούν ημιμαθείς.

Δεν μπορώ να αποδείξω τί ποσοστό του συνόλου καλύπτει αυτή η πλειονότητα. Θεωρώ ότι βρίσκεται πιθανότατα ανάμεσα στο ήμισυ και στα τρία τέταρτα των αποφοίτων. Πολλοί πανεπιστημιακοί θα μπορούσαν να ανακαλύψουν το ύψος αυτού του ποσοστού, αλλά το απέφυγαν. Από ό,τι γνωρίζω, δεν έχει γίνει σοβαρή δειγματοληπτική έρευνα που να μετράει τις γνώσεις των αποφοίτων < **μπορεί όμως να έχουν «κριτική σκέψη»!** >. Πώς εξηγείται το ότι μια τέτοια έρευνα δεν έγινε μέσα σε μια ολόκληρη τριακονταετία, όταν έρρεαν άφθονα τα ευρωπαϊκά κονδύλια; Πώς εξηγείται το ότι δεν έγινε όταν μεγάλα τμήματα των κονδυλίων έμεναν αδιάθετα και τελικώς χρησιμοποιήθηκαν για «stages» και άλλα προγράμματα αμφίβολης χρησιμότητας και ποιότητας; Πώς εξηγείται το ότι εκατομμύρια ευρώ χρηματοδότησαν έρευνες καθηγητών πανεπιστημίων για διάφορα θέματα πολύ μικρότερης σημασίας; Πώς εξηγείται το ότι καμιά τέτοια έρευνα μεγάλης κλίμακας δεν έγινε ούτε στα διάφορα ερευνητικά κέντρα εκτός πανεπιστημίων, δημόσια και ιδιωτικά; Μήπως η καλύτερη εξήγηση είναι η αλληλεγγύη μεταξύ μελών του ευρύτερου δικτύου της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας; Ας σταματήσω καλύτερα εδώ.

Αυτή η κατάσταση η οποία διατηρείται στάσιμη εδώ και σαράντα χρόνια έχει ήδη παραγάγει ορισμένα μακροχρόνια αποτελέσματα που, όσο περνούν οι δεκαετίες, αναπαράγονται χειροτερεύοντας σε φαύλο κύκλο, ή μάλλον φαύλη σπείρα. Η έννοια της σπείρας, δηλαδή του στροβίλου, εκφράζει πολύ καλύτερα από την έννοια του φαύλου κύκλου τη δυναμική αφενός του χρόνου και, αφετέρου, της αυτοενίσχυσης: δηλαδή, όσο περνάει ο χρόνος τόσο αυτοτροφοδοτείται και αυτοεπιταχύνεται ένας **τυφώνας**.

Την πρώτη ώθηση στη φαύλη σπείρα την έδωσε η δικτατορία στην επταετία 1967-1974, απολύοντας, φιμώνοντας και φυλακίζοντας δασκάλους και καθηγητές, μαθητές και φοιτητές. Στην επόμενη περίοδο και **μέχρι το 2010**, η κατάσταση δεν καλυτέρευσε. Αντιθέτως, εξακολούθησε να αυξάνεται ο αριθμός των ημιμαθών αποφοίτων από όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και να χαμηλώνει η ποιότητα των γνώσεών τους.

Πράγματι, αν εξετάσουμε την τριακονταετία 1980-2010, **βλέπουμε καθαρά** τη δυναμική του στροβίλου και την αυτοτροφοδότησή του όσο περνάει ο χρόνος. Στην τριακονταετία αυτή έγιναν πολλές θεσμικές αλλαγές και ο αριθμός των πανεπιστημίων περίπου διπλασιάστηκε, το διδακτικό προσωπικό αυξήθηκε κατά **πολύ** και ο αριθμός των αποφοίτων πολλαπλασιάστηκε. Δυστυχώς, τα πανεπιστήμια πλήθαιναν χωρίς σοβαρό σχεδιασμό και τα επιμέρους πανεπιστημιακά τμήματα σκορπίζονταν σε διάφορες επαρχιακές πόλεις για να προσελκύσουν τις ψήφους των ιδιοκτητών ακινήτων και των επιχειρηματιών που αύξαναν την

πελατεία τους χάρη στα **πλήθη** των φοιτητών και των καθηγητών. Έτσι, το σύνολο των εν ενεργεία εκπαιδευτικών το 2016 είχε αυξηθεί στα 209.000 άτομα στις δύο πρώτες βαθμίδες - περίπου το ένα έκτο των δημοσίων υπαλλήλων. Επιπλέον, το κράτος προσέλαβε **λίγες χιλιάδες** λεκτόρων και καθηγητών για να στελεχώσει τις νέες ανώτερες και ανώτατες σχολές.

Ήδη από την εποχή της δικτατορίας αλλά και στη διάρκεια της επόμενης τριακονταετίας, τα παλαιά αλλά και τα πάμπολλα νέα πανεπιστήμια παρήγαγαν ένα αντιστοίχως αυξημένο πλήθος αποφοίτων. Μεταξύ αυτών, οι ημιμαθείς που είχαν πάρει «δωρεάν πτυχίο» ήταν πολλοί· και αρκετοί από αυτούς **πέτυχαν** να προσληφθούν **στα δημόσια σχολεία** και στα νέα πανεπιστήμια για να στελεχώσουν τις νέες θέσεις αλλά και για να αντικαταστήσουν τους εκπαιδευτικούς που έπαιρναν σύνταξη. Αυτές οι μεταβολές προφανώς δεν βελτίωσαν την ποιότητα του διδακτικού προσωπικού· τη χαμήλωσαν ακόμη περισσότερο.

Μετά από όσα είπαμε, η **προϊούσα χειροτέρευση της ποιότητας των προσλαμβανομένων** δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Επομένως, μπορούμε **βασίμως να υποθέσουμε** ότι χαμήλωνε αντιστοίχως και η ποιότητα της διδασκαλίας σε όλες τις βαθμίδες. Και επειδή στα Πανεπιστήμια παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αύξηση διδασκόντων, μπορούμε επιπλέον να υποθέσουμε ότι εκεί άρχισε να επιταχύνεται η φαύλη σπείρα. Διότι από τα πανεπιστήμια αποφοιτούσαν οι δάσκαλοι και οι καθηγητές που προσλαμβάνονταν εν συνεχεία για να διδάξουν στη στοιχειώδη και στη μέση βαθμίδα· και όσο χειρότερε η ποιότητα των δασκάλων σε αυτές τις βαθμίδες, τόσο χαμήλωνε η ποιότητα της εκπαίδευσης που παρείχαν τα **δημοτικά**, τα **Γυμνάσια** και τα **Λύκεια** της χώρας. Έτσι, κάθε χρόνο οι νέες προσλήψεις ημιμαθών προσέθεταν νέα ισχύ στην κίνηση της σπείρας, διευρύνοντας τις επιπτώσεις της. Από εκεί και ύστερα, εύκολα κανείς φαντάζεται την ποιοτική πτώση που συσσωρεύσε το εκπαιδευτικό σύστημα μέσα σε αυτά τα τριάντα χρόνια· μέσα σε μια γενιά. Με την ίδια λογική, μπορεί κανείς να φανταστεί πόσες γενιές θα χρειαστεί η ελληνική κοινωνία για να επανορθώσει αυτήν τη συσσωρευμένη ζημία: Δυο γενιές; Τρεις;

Μετά από ένα απόσπασμα αλλου βιβλίου που **δια**πραγματευόταν το θέμα της αμάθειας, κατέληγα, ως «απαυδισμένος έλληνας πολίτης», στο εξής συμπέρασμα:

Αν υποθέσουμε ότι τα δύο τρίτα του πληθυσμού της κοινωνίας μας πάσχουν από αμάθεια και / ή από ακρισία, αυτό το πλήθος είναι για τους δημαγωγούς η μεγαλύτερη δεξαμενή εκλογέων. Και αν σε αυτό το τμήμα του εκλογικού σώματος προσθέσουμε, μιμούμενοι τον Έρασμο, τους αναπόφευκτους βλάκες ή έστω ανόητους που όλες οι κοινωνίες περιλαμβάνουν, το εκλογικό σώμα θα εκλέγει συνεχώς και ενθουσιωδώς τους δημαγωγούς

ηγέτες δύο ευρυτάτων παρατάξεων. Η μία θα μας σέρνει στα πατριωτικά συλλαλητήρια πότε του κράτους και πότε της εκκλησίας, η δε άλλη θα εκδικείται αφαιρώντας τον Θουκυδίδη από τη διδακτέα ύλη των σχολείων.²

Αναφερόμουν στα συλλαλητήρια της Δεξιάς και του συντηρητικού κλήρου υπέρ της αναγραφής του θρησκευάματος στις ταυτότητες: αναφερόμουν επίσης στον καθηγητή και Υπουργό «Παιδείας» που είχε αφαιρέσει από τη «διδακτέα ύλη» της μέσης εκπαίδευσης τον «Επιτάφιο» του Θουκυδίδη. Εφέτος, μας ήλθε ο επίσης καθηγητής και Υπουργός Απαιδευσίας και αφήρεσε από τη διδακτέα ύλη τον μονόλογο της Αντιγόνης. Από ό,τι ακούω, μετά το ανεκάλεσε. Έτσι κι αλλιώς, φαίνεται ότι η κυβέρνηση δεν ήθελε πέρυσι ούτε θέλει σήμερα να φτιάξει νέους με κρίση και νέες Αντιγόνες, δηλαδή πολίτες ώριμους· χρειάζεται μόνο οπαδούς και υπηκόους. Φαίνεται ότι η σημερινή Ελληνική Δημοκρατία δεν χρειάζεται ούτε Έλληνες ούτε καν Γραικούς - χρειάζεται Γραικύλους, όπως ονόμαζαν περιφρονητικά οι Ρωμαίοι τους παρηκμασμένους αρχαίους ημών προγόνους: *Græculi*.

Ας φύγουμε τώρα από την Ελλάδα για να δούμε και γενικότερα το θέμα της δημαγωγίας, την προσωπικότητα του δημαγωγού και τα χαρακτηριστικά του κοπαδιού που ακολουθεί τυφλά τον δημαγωγό του.

Ο δημαγωγός κατά κανόνα δεν είναι αμαθής. Είναι συνηθέστατα ημιμαθής. Από την άλλη πλευρά, διαθέτει συνήθως νοημοσύνη ανεπτυγμένη και ψυχική ισορροπία υπανάπτυκτη. Αυτή η ψυχική ανισορροπία άλλοτε εξουδετερώνει τη νοημοσύνη του και άλλοτε την επαυξάνει, επειδή είναι ταυτοχρόνως και μια ισχυρότατη κινητήρια δύναμη. Και είναι ισχυρότατη, επειδή η ψυχική ανισορροπία του δημαγωγού προέρχεται συχνά από ένα βαθύ σύμπλεγμα ανωτερότητας και συνάμα κατωτερότητας, που τον οδηγεί σε παρανοϊκές ματαιοδοξίες, σε ακόρεστες φιλοδοξίες και σε συνεχή ανασφάλεια. Το σύνδρομο του συμπλέγματος του είναι η εκτίμηση και η εμπιστοσύνη που έχει στον εαυτό του: αρχίζει από το μηδέν και φθάνει στο άπειρον, με τεράστιες καθημερινές διακυμάνσεις.

Οι φιλοδοξίες του δημαγωγού είναι συνήθως ναρκισσικές. Θέλει να ακούει τη φωνή του, να θαυμάζει τον εαυτό του στον καθρέφτη, αλλά και να ζηλεύει ακόμη και το είδωλό του, προσπαθώντας να το ξεπεράσει. Και πώς αλλιώς θα το ξεπεράσει, αν δεν πείσει τους άλλους γύρω του, όλους τους άλλους, πλήθη απέραντα ανθρώπων, ότι αυτός είναι καλύτερος ακόμη και από το είδωλό του;

Ο δημαγωγός, όντας κατά βάθος βαθύτατα ανασφαλής είναι και εμμόνως αντιφατικός και ανικανοποίητος. Δεν ικανοποιείται ούτε όταν αποκτήσει εξου-

2 Είναι στο βιβλίο *Επτά πόλεμοι, τέσσερις εμφύλιοι, επτά πτωχεύσεις*, 1821-2016, Πόλις, Αθήνα 2016, σ. 54.

σία. Η εξουσία δεν του αρκεί, θέλει να την οχυρώσει έστω και με τη βία, να την κρυσταλλώσει και ει δυνατόν, να τη διαιωνίσει. Και επειδή ένας αιώνας είναι το μέγιστο προσδόκιμο ζωής που του χάρισε η φύση, ο μέγας αυτός εξουσιαστής φθάνει πλέον στο παραλήρημα. Αυτοανακηρύσσεται ισόβιος άρχων, αυτοκράτωρ, δικτάτωρ ή και Θεός - όπως ακριβώς συνέβη στην Αρχαία Ρώμη.

Όπως ανέφερα προηγουμένως, το πλήθος αυτών που πάσχουν από αμάθεια και ακρισία σε μια κοινωνία, προστιθέμενο στο πλήθος των ανοήτων που όλες οι κοινωνίες περιλαμβάνουν, σχηματίζουν μαζί ένα τεράστιο και συμπαγές πληθυσμιακό στρώμα. Η σκέψη αυτή δεν πρέπει να μας ξενίζει· είναι ρεαλισμός να βλέπουμε μια κοινωνία όπως είναι και όχι όπως θα θέλαμε να είναι.

Η ανοησία συνυπάρχει με την αμάθεια, αλλά και συγγενεύει εύκολα μαζί της: οι δυο τους αλληλοσυμπληρώνονται και υποστηρίζονται αμοιβαίως. Ο αμαθής βλαξ είναι ένας κοινός και γνώριμος τύπος ανθρώπου, που μπορεί κάλλιστα να είναι και συμπαθής. Ωστόσο, ο άνθρωπος αυτός εύκολα θα πεισθεί να υπηρετήσει φανατικά έναν οποιονδήποτε μικροδημαγωγό· και ακόμη ευκολότερα θα υποδουλωθεί σε έναν δημαγωγό μεγάλο, έναν επίδοξο Φύρερ.

Ωστόσο, οι αμαθείς ανόητοι έχουν μέσα τους, όπως όλοι εμείς οι άνθρωποι, το καλό αλλά και το κακό. Γι' αυτό ο ένας ανόητος και αμαθής είναι το εύκολο θύμα, ο άλλος αμαθής και ανόητος είναι ο πιο επικίνδυνος θύτης. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκει άλλωστε το χειρότερο είδος του απελεύθερου δούλου. Στις βενετσιάνικες γαλέρες, είναι αυτός που μαστιγώνει τους πρώην συντρόφους του. Στον παράδεισο του Τρίτου Ράιχ, είναι οι άγνωστοι μικροσυνεργάτες του Αιχμαν. Στον παραδοσιακό παράδεισο του Πούτιν, είναι οι μικροπληροφοριοδότες της KGB. Θα είναι άρσιο αυτοί που θα εξακολουθήσουν να πείθονται από τα «ψευδονέα» του Διαδικτύου, τα "Fake news" που έδωσαν τη νίκη στον υπερμοντέρνο Τραμπ. Θα είναι ο βουλιμικός ηλίθιος που θα βιάσει την πρώτη γυναίκα που θα βρει νύχτα μπροστά του, ο μέθυσος με τη Ρέμιγκτον που θα πυροβολήσει τον πρώτο σκουρόχρωμο που θα συναντήσει σε συνοικία λευκών, ο ψυχρός παρανοϊκός που μια ωραία μέρα θα σκοτώσει όσους γείτονες βρεθούν άοπλοι στον δρόμο του, επειδή αγαπούν την ελευθερία της κριτικής, είναι δηλαδή φιλελεύθεροι και ψηφίζουν τους Δημοκρατικούς.

Η εποχή μας είναι η εποχή της αμάθειας. < Τὴν ἀμάθεια τῶν μαθημένων δείχνει ἡ προηγηθεῖσα παράγραφος ! > Και όταν η συμμαχία των ημιμαθών δημαγωγών με τις μάζες των αμαθών και των ανοήτων διασπείρει παντού τον λόγο της και τη βία της, φυσική, λεκτική και ψυχολογική, όταν αυτός ο λόγος και αυτή η βία κυριαρχήσουν για αρκετό χρόνο στη μια κοινωνία μετά την άλλη, τότε οι δημαγωγοί θα ανέρχονται θριαμβευτικά στην εξουσία ή θα την αρπάζουν με μέσα άνομα και βίαια, στα οποία η αντίσταση θα είναι πλέον αδύνατη.

Εννοείται άλλωστε ότι η τυραννία των υπερμοντέρνων δημαγωγών θα συνυπάρχει με την παραδοσιακή τυραννία που χρησιμοποιεί υπερσύγχρονα μέσα υλικής και **ψυχολογικής** βίας. Πώς να ξεχάσω τις 34 χιλιάδες των δασκάλων και καθηγητών που απέλυσε ο **παραδοσιακός** Ερντογάν για να προσθέσει αύριο μυριάδες ημιμαθών στο αλαλάζον πλήθος των οπαδών του; Πώς να ξεχάσω τον Ασάντ που χρησιμοποιεί εναντίον αμάχων τα πιο σύγχρονα χημικά όπλα, απαγορευμένα εδώ και έναν αιώνα ακόμη και στον πόλεμο; Πώς να μη σκεφτώ τον παράφρονα Βορειοκορεάτη που έχει αποβλακώσει έναν ολόκληρο λαό με την εξαντλητικότερη προπαγάνδα της παγκόσμιας ιστορίας;

Στη δεκαετία του 1960, ο Μάρσαλ ΜακΛιούαν υποστήριξε ότι η διάδοση και επέκταση των μαζικών μέσων επικοινωνίας ναρκώνει τις κριτικές ικανότητες του ατόμου και ειδικότερα του πολίτη. Βεβαίως, αναφερόταν στην τηλεόραση σε αντιπαραβολή με τον **σοβαρό Τύπο**. Σήμερα, με δεδομένη τη μαζικότητα και την τεράστια επιρροή του «ελεύθερου» ή μάλλον ασύδοτου διαδικτύου της ανωνυμίας και της ανευθυνότητας, δηλαδή της ζούγκλας, ο ΜακΛιούαν δικαιώνεται. Το φαινόμενο Τραμπ δεν είναι παροδικό. Κι εμείς οι Ευρωπαίοι ας μην ελπίζουμε, **με την οίηση που μας διακρίνει**, ότι το Brexit είναι μια παροδική εξαίρεση στην Ευρώπη. Ας μην υποτιμάμε τα αντιευρωπαϊκά κόμματα στη Σλοβακία, στην Ιταλία, στην Ισπανία, στη Γαλλία και στην Ολλανδία, ή τα αυταρχικά κόμματα στην Ουγγαρία, στην Πολωνία και στη Ρουμανία. Ας μην ξεχνάμε ότι **τα προβλήματα της Ευρώπης άρχισαν** με το δημοψήφισμα κατά του ευρωπαϊκού Συντάγματος στη Γαλλία και αμέσως μετά στην Ολλανδία, με το Όχι που στήριξαν ένας σοσιαλιστής γάλλος πολιτικός και ένας ακροδεξιός ολλανδός πολιτικός. Ας μην ξεχνάμε την περίοδο που κυβερνούσαν την Ελλάδα ένας ναρκισσικός και μεγαλομανής υπουργός Οικονομικών, ένας αφελής υπουργός που θα κατελάμβανε το Εθνικό Τυπογραφείο για να τυπώσει δραχμές, και μια παρανοϊζουσα πρόεδρος της Βουλής που κατά το Σύνταγμα θα κληρονομούσε αυτομάτως την Προεδρία της Δημοκρατίας σε περίπτωση θανάτου του Προέδρου, **ο** μη γένοιτο. Και ας μην ξεχνάμε το δημοψήφισμα που διατήρησε στην εξουσία έναν ημιμαθή πρωθυπουργό που ήταν **ο κατά το Σύνταγμα βασικός υπεύθυνος** για όλα αυτά. Για να μην αναφέρω και άλλους **ημιμαθείς πρωθυπουργούς της Δεξιάς με πτυχία αμερικανικών πανεπιστημίων** - αυτά συμβαίνουν και εις την Εσπερίαν, κάποιο πτυχίο θα έχει και ο Ντόναλντ Τραμπ. < goes off the bend ! >

Ας μην παραβλέπουμε, λοιπόν, αυτά που συμβαίνουν στην Αμερική, στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. **Στηριγμένος στις μάζες που του έδωσαν την εξουσία, ο Τραμπ δεν θα διστάσει να τη διατηρήσει με κάθε μέσο.** < «**μέ κάθε μέσο**» ή «**στηριγμένος στις μάζες**» ; - **έχει κάποια διαφορά !** ». Πλησιάζει ο καιρός που θα δούμε την κυρία Λεπέν και άλλους ακροδεξιούς να διεκδικούν την εξουσία σε

σημαντικές ευρωπαϊκές χώρες, επιδιώκοντας τη διάλυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι δικτατορίες των ημιμαθών και ανοήτων πληθαίνουν, η Τυραννία της Αμάθειας πλησιάζει. Όταν επέλθει, ποιός Λίνκολν θα σώσει τις Ηνωμένες Πολιτείες; Ποιός Ντε Γκωλ θα σώσει τη Γαλλία; Και στη μικρή Ελλάδα, ποιός Καποδίστριας θα δολοφονηθεί ή θα πνιγεί στη λάσπη της αμάθειας;

Επανέρχομαι στο θέμα της συστηματικής, κριτικής και δημιουργικής σκέψης. Είναι άραγε αυτός ο στόχος των εκπαιδευτικών συστημάτων στις προηγμένες χώρες του κόσμου; Στην Ελλάδα, ξέρουμε ότι δεν είναι. Αλλά και στις άλλες δημοκρατικές και προηγμένες χώρες, η κατάσταση δεν είναι πολύ καλύτερη. Αυτοί που σήμερα κυβερνούν τις προηγμένες χώρες και τον παγκόσμιο καπιταλισμό, νομίζουν ότι τα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών τους αναπτύσσουν τη δημιουργική σκέψη· αλλά κατά βάθος σκέφτονται μόνο την οικονομική δημιουργικότητα, καμία άλλη· οι στόχοι και τα θεμελιώδη κριτήριά τους είναι η παραγωγικότητα και η οικονομική ανταγωνιστικότητα. Ωστόσο, επιβάλλοντας τόσο αποκλειστικούς στόχους στη δημιουργικότητα, ανατρέπουν τον ίδιο τον ορισμό της. Πώς δηλαδή θα δημιουργούν οι νέοι χάριν του καπιταλισμού, όταν θα μαθαίνουν ότι αποκλείεται να μεταβάλουν τους στόχους και τα κριτήριά του, ότι περίπου απαγορεύεται να σκέφτονται δημιουργικά; Πώς θα τον μεταρρυθμίζουν, πώς θα τον μεταλλάξουν και θα τον εκσυγχρονίζουν αενάως; Τέτοιοι, απαγορευτικοί περιορισμοί θα αναχαιτίζουν απλούςτατα την κατεξοχήν κινητήρια δύναμη του καπιταλισμού, αυτήν που ύμνησε ο μέγας Σουμπέτερ: την ικανότητα της μεταρρύθμισης, της δημιουργικής καταστροφής και της ανανέωσης. Αυτές οι ιστορικές εμπειρίες δείχνουν ότι ο λεγόμενος νεο-φιλελευθερισμός στάθηκε εντελώς ανελεύθερος σε ένα καιρίο θέμα: στη δημιουργικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, την οποία υπονομεύει· κι έτσι, τείνει μάλλον να καταστρέψει τον καπιταλισμό παρά να τον ενισχύσει. Προσωπικά, δεν θα μου ήταν διόλου ενοχλητική μια τέτοια εξέλιξη, αν δεν απειλούσε να τινάξει τον πλανήτη στον αέρα υπονομεύοντας την οικονομία και εξωθώντας τις Μεγάλες Δυνάμεις σε έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο, που θα είναι σίγουρα ο τελευταίος.

Ευτυχώς, πιστεύω ακόμη στις τεράστιες δυνατότητες της ανθρώπινης διάνοιας, παρά τις απύθμενα σκοτεινές πλευρές της - κι έτσι μπορώ ενίοτε να αισιοδοξώ. Και γιατί όχι; Για να πιστέψει κανείς στην πολυμορφία και στην ευμορφία του πολιτισμού που δημιούργησαν οι άνθρωποι, δεν έχει παρά να σταθεί

ακίνητος και άφωνος μπροστά στο Δελφικό τοπίο, δεν έχει παρά να βυθίσει το βλέμμα του σε μιαν από τις μεγάλες συνθέσεις του Καραβάτζιο ή του Ρέμπραντ, δεν έχει παρά να ακούσει μια σύνθεση του Μπαχ, ή να χαμογελάσει πικρά με μια ταινία του ιταλικού νεορεαλισμού. Και επειδή πιστεύω σε αυτόν τον πολιτισμό, σε αυτό το δώρο που η Τύχη χάρισε σ' εμας τους ανθρώπους, θεωρώ ότι τα εκπαιδευτικά συστήματα σε όλον τον κόσμο χρειάζονται τον σεβασμό και τη φροντίδα που απαιτούν για να δίνουν σε όλους τους πολίτες τη δυνατότητα και τις γνώσεις που χρειάζονται για να είναι δημιουργικοί, για ν' απορρίπτουν το ψέμα και τη δημαγωγία, ν' αντιμάχονται την τυραννία της αμάθειας, να υπερασπίζονται το πνεύμα της Δημοκρατίας και να την ανανεώνουν συνεχώς με τη δημιουργική τους φαντασία.

